

HELLAR GRABBI: A MOLOTOV-RIBBENTROP-PAKTUM

1989. augusztus 23-án lesz ötven éve a hírhedt Molotov–Ribbentrop-paktum aláírásának, amellyel Adolf Hitler náci diktátor és Joszif Sztálin, a kommunista zsarnok megosztzott Kelet-Európán, megteremtve ezzel Észtország és a többi balti ország szovjet megszállásának alapjait.

Henrik Visnapuu észt költő így írt erről ausztriai emigrációjában hat évvel ezelőtt:

„Két kegyetlen rablóvezér
Osztozott ruháidon.
Tolvajként osontak be a lakodalmas házba –
S úgy adtak el mint egy menyasszonyt.”

Ebben az írásomban kommentárokkal kiegészítve szeretném áttekinteni a paktum megkötésének és a hozzá csatolt, 1939. augusztus 23-án és szeptember 28-án kelt titkos jegyzőkönyvek létrejöttének körülményeit. Nemrég az észt képviselők javaslatára végre a Nemzeti Küldöttek Kongresszusában is létrejött egy különleges bizottság, hogy kivizsgálja a paktummal összefüggő kérdéseket, valamint politikailag és jogilag értelmezze a paktumot.

Legelőször is vessünk egy gyors pillantást arra, amit a paktumról és az ahhoz csatolt titkos jegyzőkönyvről az egyik fél, Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter, Henrik Visnapuu imént idézett versének egyik készsleges rablóvezére mond. Az információkat Ribbentrop Nyugat-Németországban 1954-ben posztumusz megjelent *Zwischen London und Moskau* című emlékiratából merítettem.

Emlékeit a német külügyminiszter a háború után, nürnbergi cellájában vettette papírra. Ismeretes, hogy Ribbentropot a nürnbergi perben háborús bűnösneként halálra ítélték, és 1946. október 16-án felakasztották.

Ribbentrop 1932-ben találkozott először Hitlerrel Berchtesgadenben, és ezt követően lépett be a nemzetiszocialista pártba, majd külpolitikai ügyekben rövidesen a Führer legfőbb tanácsadója és munkatársa lett. Korábban borkereskedéssel foglalkozott. Akkor nem használta még a „von” szócskát családi neve előtt, később adoptálta azonban egy távoli rokonát, aki nemes volt. Amikor 1938-ban kinevezték londoni nagykövetnek, kénytelen volt elviselni az angolok gúnyát és megvetését, akik a háta mögött parvenünek, fölkapaszkodó borkupecnek csúfolták. Ezért gyűlölte meg az angolokat, ami komoly lélektani szerepet játszott későbbi tevékenységében.

Emlékiraiban Ribbentrop azt állítja, hogy a Szovjetunióval kötött szerződés az ő ötlete volt, ő javasolta azt Hitlernek, hogy ezzel megteremtsék az egyensúlyt Nagy-Britanniával és nyugati szövetségeseivel szemben, és biztosítsák a Szovjetunió semlegességét egy német–lengyel konfliktus esetén. Példaként a 19. századi nagy né-

* Észt emigráns szerkesztő, könyvkiadó és esszéista 1929-ben született Tallinnban. Apja, Herbert Grabbi ezredes, Konstantin Päts elnök szárnysegédje volt, akit a szovjet megszállók 1942-ben kivégeztek. A család a szovjet csapatok elől 1944 szeptemberében Németországba menekült, majd Hellar Grabbi 1949-ben az Amerikai Egyesült Államokba települt át. Emlékiraiban, esszéiben és tanulmányaiban mindvégig hazája sorskérdései foglalkoztatták, amelyek később az újra független Észtországban láthattak napvilágot. Itt közölt írása az *Eestlaste maa* (Észtek földje, Ilmamaa, Tartu, 2004) című tanulmánykötetéből való.

met államférfi, Bismarck politikája lebegett a szeme előtt, aki következetesen jó viszonyra törekedett Oroszországgal, hogy megakadályozza Németország politikai és katonai bekerítését.

Ribbentrop azt írja, hogy olyan utalásokat fedezett fel Sztálin 1939. februári beszédében, amelyek alapot teremthetnek érdemi tárgyalások megkezdésére. Erről tájékoztatta Hitlert, aki kezdetben igencsak tamaskodott. Ennek ellenére megkezdődtek a diplomáciai tapogatózások, amelyeket először német–szovjet kereskedelmi tárgyalások követtek, majd ezek során felvetődtek politikai kérdések is. A megbeszéléseken mind a két fél készségesnek mutatkozott egy megneemtámadási szerződés aláírására.

Hitler egyik táviratára válaszolva Sztálin azt javasolta, hogy Németország küldjön Moszkvába teljhatalmú megbízottat. Ribbentrop erre Hermann Göringet találta a legalkalmasabbnak, mert úgy vélte, hogy korábbi londoni missziója, japán kapcsolatai és erős kommunistaellenessége miatt ő nem jöhet szóba. Hitler mégis az ő személye mellett döntött.

Amikor Joachim von Ribbentrop külügyminiszter repülőgépe elindult Moszkvába, ő maga még semmit sem tudott Hitler Lengyelország lerohanásáról szőtt terveiről. Legalábbis ezt állítja emlékirataiban. Ő ekkor még úgy ítélte meg, hogy a Danzig és a lengyel korridor miatt kiéleződött német–lengyel viszony politikai úton is megoldható. Ribbentrop először járt Moszkvában, és nagy izgalommal várta a Sztálinnal való találkozást, akit, állítása szerint, a német vezetők erős és misztikus egyéniségnek tartottak. Ribbentrop egyébként sem győzi dicsérni emlékirataiban Sztálin szakértelmét, bölcsességét, nyugalmát és gyors döntési adottságait.

A repülőgép Ribbentroppal és kíséretével augusztus 23-án délután szállt le Moszkvában, és a német külügyminiszter hat órára már hivatalos is volt a Kremlbe. A találkozóra ő és von Schulenburg moszkvai német nagykövet kapott meghívást, utóbbi évek óta szolgált Moszkvában, de Sztálinnal még egyszer sem találkozott. A Kremlben Sztálin és Molotov fogadta őket, és a rövid üdvözlési ceremóniát követően megkezdődtek az érdemi tárgyalások. Az előbb említett négy személyen kívül még két tolmács volt jelen – német részről Gustav Hilger követségi tanácsos, orosz részről Pavlov.

A tárgyalásokat Ribbentrop vezette be, reményét fejezve ki, hogy egy átfogó és hosszú időre szóló szerződés aláírásával a német–szovjet kapcsolatok új szakaszukba lépnek. Sztálin szűkszavúan válaszolt, ám válasza világos volt és pontos, írja Ribbentrop. Különösen emlékezetes maradt számára Sztálinnak az a kijelentése, miszerint „jóllehet éveken át vödörszám öntöttük egymás fejére a szart, most minden okunk megvan rá, hogy felhagyjunk a viszálykodással”. Sztálin hozzátette, hogy februári beszédében valóban arra a szándékára utalt, hogy kölcsönös egyetértésre jusson Németországgal, ahogyan azt Ribbentrop is értelmezte. Ribbentrop megjegyzi, hogy Sztálin választát annyira pozitívnak találta, hogy komolyan elgondolkozott a megneemtámadási szerződés létrehozásán, és ezzel át is tértek azokra a kérdésekre, ame-

lyeket Ribbentrop lényegi kérdéseknek nevez. Ilyen a kölcsönös érdekek meghatározása és a lengyel válság. Innen szó szerint idézem Ribbentrop emlékiratának sorait:

„Meghatároztuk a Németország és Oroszország között fekvő országokkal kapcsolatos érdekszférákat. Finnországot a balti országok nagyobbik részével és Besszarábiával együtt orosz szférába soroltuk. Megállapodtunk a demarkációs vonalban egy Németország és Lengyelország közti fegyveres konfliktus esetén. Sztálin már a tárgyalások első fázisában leszögezte, hogy bizonyos érdekszférákra ő tart igényt – ami értelemszerűen azt jelenti, hogy ezeknek az országoknak a kormányaival egyedül ő folytathat tárgyalásokat az orosz érdekeket érintő kérdésekben, és ettől a másik szerződő fél egyértelműen megtartóztatja magát. Miközben előterjesztette az érdekszférákra vonatkozó követeléseit, ígéretet tett, hogy nem avatkozik be azoknak az országoknak a belügyeibe, amelyek az ő érdekszférájának a részei.”

Ezt az ígéretét Sztálin, mint tudjuk, megszegte, de Ribbentrop emlékiratait olvasva az az érzésünk, hogy ez a németeket nem is érdekelte a szerződéskötéskor. Ribbentrop később a következőket írja: „Általános szokás, hogy azokat a megállapodásokat, amelyek harmadik országokat érintenek, nem foglalják bele abba a formális szerződésbe, amely nyilvánosságra kerül, hanem azokat titkos egyezményként kezelik. Jelen esetben a titkosságot az is indokolta, hogy a német–orosz szerződés megsértett egy, a Szovjetunió és Lengyelország közti szerződést, valamint az 1936-os francia–orosz megállapodást.”

A balti kérdés megvitatásakor a szovjet diplomácia különös keménységet tanúsított, különösen Liepaja lett kikötőváros esetében, amelyhez Sztálin és Molotov foggal-körömmel ragaszkodott. Ribbentrop azt írja, hogy jóllehet teljes felhatalmazással bírt a szerződés aláírására, a Liepajára vonatkozó orosz követelést olyan kényes kérdésnek találta, hogy szükségesnek tartotta erről Hitlert telefonon tájékoztatni és annak elfogadására külön felhatalmazást kérni. Itt szeretnék megemlíteni valamit. Ribbentrop ugyan nem tesz említést erről emlékirataiban, de az első német javaslat szerint az érdek- és befolyásolási szférák határa a Daugava folyó lett volna, amiről később meglehetősen kevés szó esett. E szerint a német érdekszférához tartozott volna Litvánia és Lettország déli része, nevezetesen Kurland; a szovjet szférához pedig Kelet- és Észak-Lettország, valamint Észtország területe. Sztálin ezzel szemben egész Lettországot magának követelte, amit azzal indokolt, hogy a szovjet fél számára Liepaja és Ventspils télen is jégmentes kikötője létfontosságú. Mint említettem, ebben a kérdésben Hitler meghátrált és elfogadta, hogy a Baltikumról kötött augusztus 23-i titkos jegyzőkönyvben a két szerződő fél közti érdekszféra-határ Litvánia északi határvonala legyen.

Mint tudjuk, szeptember 28-án újabb titkos jegyzőkönyv aláírására került sor, amelyben Litvániát átengedték a Szovjetuniónak, egy, a lengyel határon fekvő, kis dél-litvániai terület kivételével. Ezt az utolsó földdarabot egy 1941. január 10-én aláírt harmadik titkos jegyzőkönyvvel adták át a Szovjetuniónak, akkor, amikor Németország kereskedelmi és finanszírozási kedvezményeket kapott hét és fél millió aranydollár értékben.

De térjünk vissza Ribbentrop emlékirataira. Azt írja, hogy amikor délelőtt tízkor folytatódtak Sztálinnal és Molotovval a tárgyalások, a liepajai kikötőtől – és egész Kurlandtól – eltekintve egyetlen komoly probléma sem merült fel a felek között, és a megemtamadási szerződést a titkos jegyzőkönyvekkel együtt papírra lehetett vetni. És augusztus 23-án éjfél előtt megkötötték az egyezményt.

Az aláírást követően vacsorát rendeztek a négy tárgyaló fél (Sztálin, Molotov, Ribbentrop, Schulenburg) tiszteletére abban a szobában, ahol a megbeszélések folytak – azaz Molotov dolgozószobájában. Ribbentrop őszinte meglepetésére Sztálin rövid beszédet mondott, és ebben olyan férfiúnak írta le Hitlert, mint akit mindig csodált. Egyben kifejezetten békülékeny stílusban annak a reményének adott hangot, hogy a most megkötött szerződések új korszakot teremtenek a német–orosz kapcsolatokban.

Ribbentrop ugyanolyan nyájas mondatokban válaszolt. Majd jó étvágyat kívántak egymásnak. Ribbentrop a tárgyalásokról írt beszámolóját a következő mondatokkal zárja: „Alig néhány órával Moszkvába érkezésem után olyan mérvű egyetértésre jutottunk, amit Berlinből elindulva még elképzelhetetlennek véltem.”

A Molotov–Ribbentrop-paktumhoz csatolt titkos jegyzőkönyvekkel kapcsolatban az egyik kulcskérdés mindvégig a dokumentáció hitelességének a kérdése maradt. A balti országok és népek sorsát oly fájdalmasan érintő három megállapodás (1939. augusztus 23. és szeptember 28., valamint 1941. január 10.) eredetijét ugyanis sem nyugaton, sem Moszkvában nem hozták nyilvánosságra. Ami Moszkvát illeti, a kérdés kivizsgálására alakult bizottságnak tisztázni kell majd, hogy mikor és milyen körülmények között tűntek el az iratok, vagy mikor és miként semmisítették meg a dokumentumokat.

Nyugaton ugyanis megvannak a mikrofilm-másolatok. Ezek eredetiségéről nemrég folytatott vizsgálatot az USA szenátusának külügyi bizottsága Jesse Helms szenátor megbízásából és elnökletével. A vizsgálat eredményét Helms szenátor, a bizottság republikánus frakciójának vezetője az USA kongresszusának hivatalos kiadványában, a *Congressional Record*-ban publikálta. És jöllehet nem a teljes külügyi bizottság közös és hivatalos jelentéséről van szó, az abban foglaltak, melyek a kongresszus dosszié méretű kiadványában hét teljes oldalt ölelnek fel, rengeteg forrással bizonyítják az MRP titkos jegyzőkönyveinek hitelességét.

A jelentést Helms szenátor felszólalása vezeti be, aki összefoglalja a vizsgálati eredményeket, és szól a német–orosz szerződésnek a balti országokra gyakorolt közvetlen hatásáról. Helms leszögezi, hogy a titkos jegyzőkönyvek létét és az eredetiek-ről készült mikrofilmek eredetiségét az összegyűjtött bizonyítékok birtokában nem lehet kétségbe vonni.

Felvetődik a kérdés, hogy a szóban forgó vizsgálati eredményt, amelynek még az elmúlt ősszel láttak neki, miért csak most vették elő. A témát valójában a Novosztyi hírügynökség által 1988. augusztus 16-án Moszkvában, a balti országok történetéről rendezett sajtóértekezlet tette időszerűvé. Ezen a Novosztyi igazgatótanácsának elnöke, Valentyin Falin történész és több szovjet történelemkutató megpróbálta a té-

nyeket összekeverve kétségbe vonni a paktum titkos jegyzőkönyveinek valódiságát. Ehhez csatlakozott a Pravda, mely 1988. szeptember 1-jei számában közölte Feliks Kovaljov és Oleg Rzesevszkij hasonló témájú cikkét.

Helms szenátor szerint Valentyin Falin és társai állításai nevelésesek, és csupán kísérletek a közvélemény tudatos manipulálására. Majd így folytatja:

„Úgy vélem, legfőbb ideje, hogy a Szovjetunió, különösen pedig a szovjet történészek, amilyen Valentyin Falin is, elfogadják aényt, miszerint a náci-szovjet megnemtámadási szerződés titkos jegyzőkönyvei valóban léteznek, és ezeknek a jegyzőkönyveknek a következményeit Európa még ma is nyögi, ötven évvel az események után.”

A szenátus ülésén tartott hozzászólását, mely nyomtatásban a *Congressial Record*-ban olvasható, Helms a következőképpen fejezi be:

„Az egyetlen, amellyel a Szovjetunió a glasznosztyot hitelesítheti, az, hogy helyreállítja Észtország, Lettország és Litvánia függetlenségét, amelyet ezek az országok az említett titkos jegyzőkönyvek következtében veszítettek el, és elfogadja azt, amit a világ többi része már ötven éve tud – hogy a Molotov–Ribbentrop-paktum titkos jegyzőkönyvei igenis léteznek.”

Helms szenátor átfogó megállapításaival együtt egész sor cikk és dokumentum jelent meg a *Congressional Record*-ban, amelyeket a szenátus külügyi bizottságának tisztségviselői gyűjtöttek össze a vizsgálat folyamán. Így a nagyközönség számára is könnyen hozzáférhetővé vált egy sor bizonyíték, mely megerősíti a titkos záradékok létét és az eredetiekről készült mikrofilmek hitelességét.

A Molotov–Ribbentrop-paktum titkos jegyzőkönyvei először Truman elnök utasítására jelentek meg nyomtatásban a *Nazi-Soviet Relations 1939–1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office* című kiadványban. De hogyan kerültek amerikai kézre?

1945 februárjában a német külügyminisztérium munkatársa, Carl von Lösch utasítást kapott, hogy a legfontosabb titkos dokumentumokat a Berlinben lévő külügyminisztérium irattárából olyan védett helyre menekítse, ahol biztonságosan őrizni tudja őket. Von Lösch összesen harminc kartondoboznyi, az 1933–1944-es évekből származó dokumentumot gyűjtött össze.

Ezt követően két beosztottjával Tübingiába utazott, ahol a Schöneberg-kastélyban talált megfelelő helyet az értékes rakománynak. Amikor hónapokkal később a szövetségesek valamennyi fronton előretörték, és összeomlóban volt a náci uralom, Berlinből utasították von Löscht a dokumentumok megsemmisítésére. Amit végre is hajtott, ám mielőtt még az iratokat megsemmisítette volna, két beosztottjával mikrofilmre vette azokat, majd a filmeket bádogdobozokba zárva elásta a kastélyhoz közeli erdőben.

A háború végén Tübingia a kilencedik amerikai hadsereg megszállása alá került. Von Lösch ekkor úgy döntött, hogy tájékoztatja a nyugati szövetségeseket az elrejtett mikrofilmekről, mert így kedvezőbb feltételeket alkudhat ki magának. Ő azonban az angolok felé hajlott az amerikaiak helyett, ugyanis Angliában szüle-

tett, ott végezte iskoláit is, így anyanyelvi szinten beszélt angolul. Levelet írt Winston Churchill vejének, a brit kabinet tagjának, Duncan Sandys-nak, aki osztálytársa volt, és a harcok befejeződése után a levél továbbításának érdekében kapcsolatba lépett az angolokkal.

Von Lösch május 12-én találkozott Mühlhausenben a brit titkosszolgálat egyik tisztjével, Robert Currie Thompson alezredessel, és őt kérte meg arra, hogy továbbítsa Londonba a levelet. A sors fintora, hogy éppen az Egyesített Titkosszolgálati Törzs állományába tartozó Thompson alezredes feladata volt a német levéltári anyagok felkutatása. Thompson azt válaszolta von Löschnak, hogy a levelet nem továbbíthatja anélkül, hogy ne ismerné a tartalmát. Miután elolvasta a levelet, nem kis meglepetéssel konstataulta, hogy a véletlen folytán egy rendkívül értékes anyag nyomára bukkant.

Von Löschsel folytatott tárgyalása során kifejtette, hogy korrektül kíván eljárni, így a megállapodások szerint az ügyről az amerikaiakat is tájékoztatnia kell. Május 14-én vezette el von Lösch Thompson alezredest és az amerikai külügyminisztérium tisztviselőjét, dr. Ralf Collinst a schönburgi kastélyba, ahol a közeli erdő egy mély suvadásában kiásták a mikrofilmeket.

Miután Tübingiát később át kellett adniuk a szovjet megszálló hadseregnek, von Löscht mikrofilmjeivel együtt átmenekítették a nyugat-németországi Marburgba. Még útközben a brit légierő egy sebtiben odarendelt mikrofilm készülőke segítségével megtekintették a birtokukba került titkos dokumentumok mikrofilmjeit és meggyőződtek azok óriási politikai értékéről.

Von Lösch kérésére két nappal később Tübingiából Marburgba szállították át két segítőjét is, nehogy a megszerzett információk orosz kézre jussanak. Így a Szovjetunió katonai és állami szerveinek minden bizonnyal nem jutott tudomására, hogy a szövetségesek birtokába kerültek a német külügyminisztérium titkos dokumentumai.

Marburgból, ahol egyébként ma az egyik legfontosabb balti kutatóközpont, a Johann Gottfried Herder Intézet működik, a mikrofilmek néhány nappal később Londonba kerültek át. Ott alapos vizsgálat alá vették őket és egyértelművé vált, hogy köztük vannak a Molotov–Ribbentrop-paktum titkos jegyzőkönyvei.

De mennyire maradtak egyáltalán titokban a Molotov–Ribbentrop-paktum titkos jegyzőkönyvei 1939. augusztus 23-át követően?

Teljes szövegük mikrofilm kópiaként tudomásunk szerint a német külügyminisztérium más titkos dokumentumaival együtt közvetlenül a háború után, május 14-én került a szövetségesek birtokába. Jóllehet a nemzetközi közvélemény a paktum megtalálásáról nem szerezhetett tudomást, annak, legalábbis ami az amerikai, a brit és a francia kormányt illeti, csak bizonyító, dokumentatív értéke volt. A titkos záradék tartalmával, függetlenül annak kiemelt titkossági fokára, a nyugati hatalmak már tisztában voltak.

Az USA külügyminisztériuma például a titkos jegyzőkönyv tartalmi összefoglalójához már a szerződéskötés másnapján, augusztus 24-én hozzájutott, és ugyanaznap este Rooseveltnél is tájékoztatták, miszerint Hitler és Sztálin elosz-

tották egymás között Lengyelországot, Finnországot és a balti országokat, valamint feldarabolták Romániát.

De hogyan tájékozódhatott Washington ilyen gyorsan a történelekről? Hiszen Ribbentrop Berlinbe visszatérve titoktartásra kötelezte mindazokat, akik a dologról tudomással bírtak, és ezt az illetőknek aláírásukkal kellett megerősíteni. A titkos záradékról szóló információ mégis eljutott Washingtonba, még mielőtt Ribbentrop a német delegációval Berlinbe érkezett volna.

Nos, az információ forrása a moszkvai német követség másodtitkára, a harmincnégy éves Hans von Herwarth volt, aki von Schulenburg gróf, nagykövet személyi titkáráként és jobb kezeként szolgált. A megkötött szerződés részleteiről így mindjárt az után értesült, hogy Ribbentrop, Schulenburg és kíséretük visszaérkeztek a Sztálinnal és Molotovval a Kremlben folytatott tárgyalásokról.

Von Herwarth másnap reggel fölhívta barátját, Charles Bohlent, egy Moszkvában dolgozó fiatal amerikai diplomatát, találkozt meg vele, és szóban beszámolt neki a Kremlben történelekről és a titkos záradék tartalmáról. Bohlen, aki a háború után az egyik legnevesebb amerikai diplomatává avanszált, természetesen azonnal tájékoztatta Washingtont.

Von Herwarth már tavasz óta kapcsolatban állt Bohlennel, és rendszeresen tájékoztatta őt mindenről, ami a német követségen történt. Ebben határozott náci- és Hitler-ellenessége motiválta. Érdekes véletlen, hogy épp augusztus 24-e volt von Herwarth utolsó szolgálati napja Moszkvában, miután úgy döntött, kilép a diplomáciai szolgálatból és belép a hadseregbe. A sors különös fintora, hogy Ribbentroppal együtt, annak repülőgépén távozott a szovjet fővárosból, így meghallgathatta külügyminiszterét, aki igen jó hangulatban ecsetelte a megkötött megnevezési egyezmény és a paktumhoz csatolt titkos jegyzőkönyv jelentőségét Kelet-Európa felszámolására.

A háború után a demokratikus nyugat-német kormány von Herwarth moszkvai ténykedését nem tekintette árulásnak. Visszatérhetett a diplomáciai szolgálatba: az ötvenes évek második felében a Német Szövetségi Köztársaság londoni nagykövete volt, a hatvanas években az elnöki kancellária igazgatója, majd római nagykövet. Moszkvában töltött éveiről, arról, hogyan tájékoztatta az amerikaiakat, részletesen beszámol emlékirataiban, melyek *Against Two Evils* címen angolul is napvilágot láttak.

Von Herwarth-hoz fűződő viszonyáról Charles Bohlen is beszámol 1974-ben publikált emlékirataiban. Mindkét memoárkötet lényeges forrás a Molotov-Ribbentrop-paktum és annak titkos jegyzőkönyveinek megismerésében, és újabb adalék a mikrofilmek eredetiségének bizonyítására.

Itt szeretném megemlíteni, hogy Friedrich Werner von der Schulenburg gróf is utálta Hitlert és a náciakat. És jóllehet ő maga soha nem szolgáltatott ki információkat a nyugati hatalmaknak, tudott beosztottja, von Herwarth világnézetéről, mégsem tett ellene semmit, és ezzel lehetővé vált, hogy az információk rajta keresztül kiszivároghassanak.

Schulenberg gróftól emlékirat sajnos nem áll rendelkezésünkre. A Hitler-elle-

nes összeesküvés szimpatizánsaként és a tervezett merénylet ismerőjeként Schulenberg grófot 1944-ben, az összeesküvés lelepleződése után kivégezték.

Ahogy említettem, semmi sem maradt titokban, és az egyezmény lényegéről Washington már másnap tudomást szerzett, hála Charles Bohlen és az őt tájékoztató Hans von Herwarth információinak.

A fontos információt az amerikaiak valószínűleg azonnal megosztották a britekkel, akik ugyan szintén tudhattak róla, például a Wehrmacht elhárítási főnöke, Canaris tengernagy, von Weizsäcker államtitkár és Ribbentrop titkárságán szolgáló Erich Kordt tanácsos révén, akinek a fivére, Theo Londonban volt ügyvivő.

A Molotov–Ribbentrop-egyezmény titkos jegyzőkönyvének híre néhány nap alatt Párizsba is eljutott. A hírről természetesen az észti diplomaták is tudomást szereztek. Az Észti Köztársaság párizsi követségéről augusztus 25-én a következő üzenetet küldték Tallinnba: „Az itt keringő hírek szerint az aláírt szerződésen kívül létezik egy orosz–német titkos jegyzőkönyv is, amely szabad kezet ad Oroszországnak a balti országokkal kapcsolatban.”

Hasonló információ érkezett Tallinnba Londonból is, még hozzá három nappal korábban, a paktum megkötése előtti napon. Ebben August Torma, londoni észti követ azt jelenti, hogy a Németország és a Szovjetunió közti tárgyalásokon nemcsak Lengyelországról, hanem a balti országokról is szó volt, és hogy Németország beleegyezett, hogy Finnország, Észtország és Lettország az orosz érdekszférába tartozzanak.

Abban, hogy az észti követ mindezt már a szerződés de facto megkötését megelőzően tudta, nincs semmi csodálatos. Inkább az a kérdés, hogy erről Torma miért *olyan későn* szerzett tudomást és miért csak az utolsó pillanatban értesítette Tallinnt.

Gustav Gripenberg londoni finn követ ugyanis már egy hónappal korábban, július végén tudott a német–szovjet tárgyalások veszélyes alakulásáról. Erről részletesen beszámol *Finnország és a nagyhatalmak* (Finland and the Great Powers) című, angolul 1965-ben megjelent könyvében.

Gripenberg megerősíti az akkoriban keringő híreket, amelyek szerint Németország hajlandó az együttműködésre a Szovjetunióval, és ezáltal Finnország és a balti országok a szovjet érdekszférába kerülnek át, bár ezt a németek tagadják, propaganda dajkamesének nevezve azt. A londoni finn követ és a finn kormány ennek ellenére komolyan aggódott a fejlemények miatt.

A Gripenberg által említett mendemondáknak azonban 1939. július végén már megvolt a valóságalapjuk. A Berlin és Moszkva közt folyó politikai tapogatózások már 1939 tavaszán megkezdődtek. Június 14-én Sztálin a németek értésére adta, hogy szó lehet kölcsönös megneemtámadási szerződés aláírásáról. Ugyanekkor Hitler és Sztálin tovább tárgyalt az angolokkal és a franciákkal.

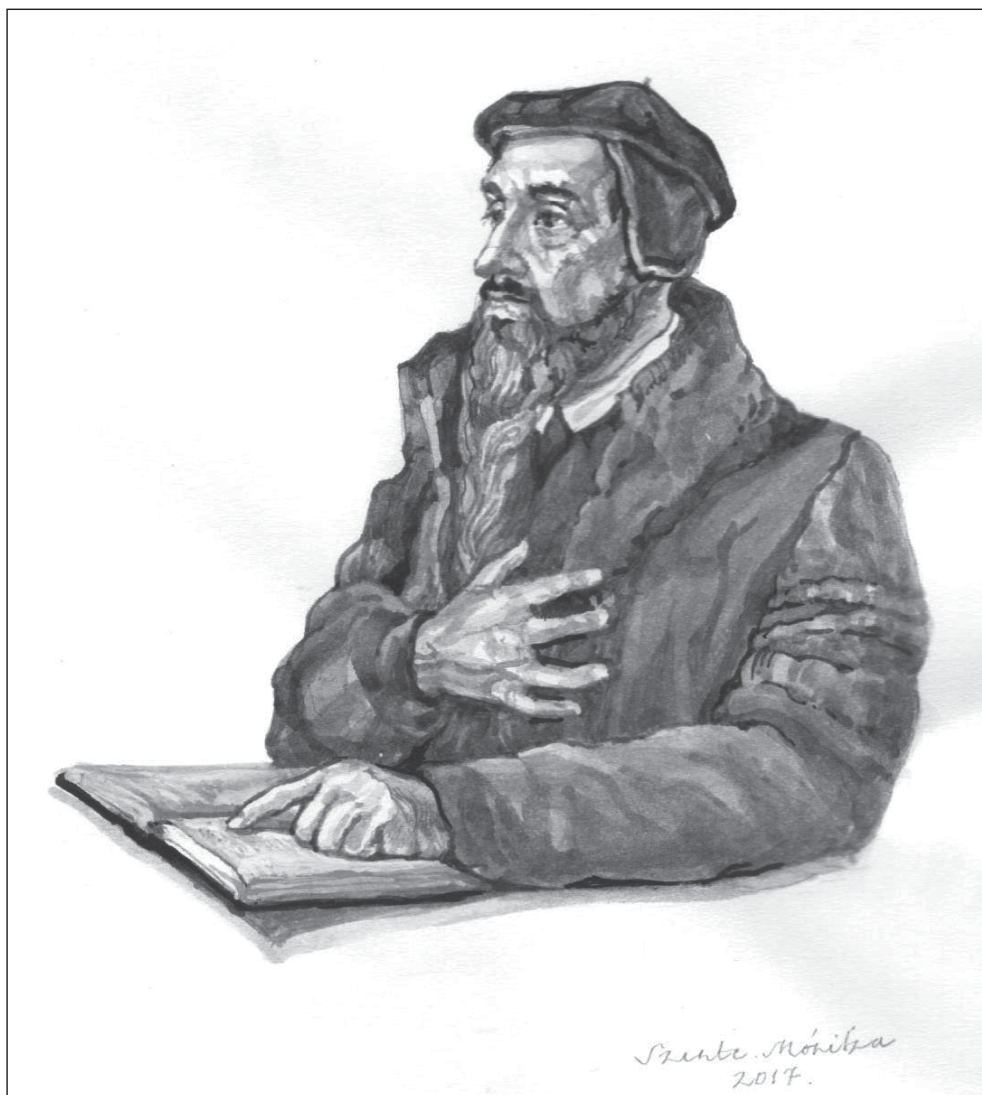
A döntő lépésre a németek július 26-án szánták el magukat. A Ribbentrop-tól kapott pontos instrukcióknak megfelelően az addig kereskedelmi tárgyalásokat folytató Karl Schnurre vacsorára hívta meg az egyik berlini vendéglőbe Georgij Asztahovot, a berlini szovjet követség tanácsosát. Beszélgetésük során Schnurre tájékoz-

tatta Asztahovot, hogy a Balti- és a Fekete-tenger között fekvő országokkal kapcsolatban nem lehetnek olyan problémák, amelyeket nem lehet megoldani. Ezt követően megvitatták a két nagyhatalom érdekeit és elképzeléseit Finnország és a Baltikum viszonylatában, és minden kérdésben egyességre jutottak.

A szerződéshez vezető út nyitva állt. Nem egészen egy hónappal később megkötötték a Molotov–Ribbentrop-paktumot.

Jávorszky Béla fordítása

Szente Mónika: Kálvin János portréja